

Het kerkelijk klimaat werd in de hier beschreven jaren sterk bepaald door de grondwetsherziening van 1848 en de consequenties daarvan voor de plaats van de Hervormde Kerk in de Nederlandse samenleving. De grondwetsherziening leidde bijvoorbeeld in 1853 tot het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie. De verontwaardiging in protestantse kring hierover was groot, en in de jaren die ons hier bezighouden is de strijd tegen de rooms-katholieke kerk dan ook één van de belangrijkste thema's van protestants Nederland. Een ander noodzakelijk gevolg van de grondwetswijziging was de herziening van het *Algemeen Reglement* in 1852, waarin een begin van een presbyteriaal-synodale structuur van de kerk zichtbaar werd. Verder stonden de armenzorg en het onderwijs voortdurend op de agenda van de synode.

In theologisch opzicht begonnen de richtingen zich al duidelijker te profileren. Ik wijs op Scholtens *De leer der Hervormde Kerk*, waarvan het eerste deel in 1848 verscheen. Daarmee werd een beweging zichtbaar die de kerk nog vele jaren zou beroeren. Het was een periode waarin voor het besef van de tijdgenoten de verschillende standpunten duidelijker naar voren kwamen en de verhoudingen in de kerk zich verhardden.

In het perspectief van de toenmalige, hierboven kort aangegeven ontwikkelingen is de strijd om het kerkelijk orgaan van groot belang geweest. De pers was immers bij uitstek een medium om anderen te beïnvloeden. Wanneer, na een periode van betrekkelijke rust na de Franse overheersing, aan het eind van de jaren veertig de richtingen in kerk en theologie zich steeds duidelijker profileerden, is het onvermijdelijk dat de strijd om het kerkelijk orgaan losbarst.

3. Uitgevers en redacties en de strijd om het kerkelijk orgaan

Hoewel het aantal nieuwe tijdschriften vanaf het begin van de jaren veertig snel toenam,² waren er niet zo veel tijdschriften die eventueel in aanmerking kwamen als kerkelijk orgaan. Het merendeel van de nieuwe periodieken had een stichtelijke inhoud of richtte zich op zending en evangelisatie. Andere

2. Tussen 1800 en 1810 verschenen er 8 nieuwe tijdschriften op de markt, tussen 1811 en 1820 waren dat er 27, tussen 1821 en 1830 waren het er 23, tussen 1831 en 1840 30, tussen 1841 en 1850 spreken we over 69 nieuwe bladen, tussen 1851 en 1860 verschenen er 129 nieuwe bladen. Niet al deze bladen was overigens een lang leven beschoren. Bron: *Titellijst van de bibliografie van Nederlandse protestantse periodieken* (Amsterdam 1990). Een statistische bewerking van deze gegevens is nog niet voorhanden. De hier genoemde cijfers geven echter een duidelijke indicatie. Vgl. M. Rietveld-van Wingerden, *Voor de lieve kleinen. Het jeugdtijdschrift in Nederland 1757-1942* (Den Haag 1992) 26 en 256-279, die een zelfde tendentie voor de jeugdtijdschriften signaleert. Voor de persgeschiedenis van de vorige eeuw zie men J.M.H.J. Hemels, *De Nederlandse pers voor en na de afschaffing van het dagbladzegel in 1869* (Assen 1969).